

Interkulturní vzdělávání

Obsah

- 11** MULTIKULTURALISMUS A INTERKULTURNÍ VZDĚLÁVÁNÍ
- 14** CÍLE INTERKULTURNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ
- 16** ETAPY PROCESU INTERKULTURNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ
- 18** METODY INTERKULTURNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ
- 21** OBECNÉ ZÁSADY INTERAKTIVNÍ VÝUKY
- 22** ZÁSADY ÚSPĚŠNÉ DISKUSE

Multikulturalismus a interkulturní vzdělávání

Středoevropský prostor, podobně jako většina obydlených míst na zemi, byl a je místem setkávání, střetání, soužití a míšení různých sociokulturních skupin, ať už jsou tyto skupiny definovány etnicky, národnostně, nábožensky, socioekonomicky, kulturně či jinak. Dá se předpokládat, že sociokulturní rozmanitost obyvatel České republiky se bude nadále zvyšovat, budou sem přicházet uprchlíci z krizových oblastí světa, lidé z chudších zemí zde budou hledat pracovní příležitosti, zahraniční studenti zde budou využívat nabídky vzdělávacích institucí, společenská a ekonomická potřeba si vynutí příchod stále většího počtu odborníků a pracovních sil z Evropy. Zároveň se ukazuje, že občanská společnost založená na rovnosti všech členů před zákonem nevede automaticky k rozpouštění tradičních kulturních identit a že nedochází ke kulturní homogenizaci – společnost „rovných“ neznamená společnost „stejných“. Českou republiku neminou ani procesy, které již v západní Evropě probíhají: bude docházet k nalézání, prohlubování či znovuoživení kulturní identity minorit, žijících zde již po staletí. Jinými slovy: společnost v České republice je a nadále bude multikulturní.

V zemích západní Evropy se problematika soužití odlišných skupin v rámci občanské společnosti dostala do centra odborného zájmu již nedlouho po druhé světové válce. Pro označování témat spojených s rasou, socioekonomickou třídou, rodovou příslušností, jazykem, sexuální orientací, tělesnou nebo duševní handicapovaností se postupně vžil pojem multikulturalismus. Termínu se ovšem užívá v různých významových odstínech a označuje často odlišné skutečnosti.

Multikulturalismus je:

- **stav společnosti**, ve které vedle sebe žijí různé sociokulturní skupiny se specifickými systémy institucí, tradic, postojů a hodnot. V tomto pojetí je pojmu multikulturalismus užíváno neutrálně, koexistence různých skupin neznamená automaticky přítomnost tolerance a respektu ve vzájemných vztazích.
- **proces**, při kterém dochází k výměně kulturních statků, k vzájemnému ovlivňování kulturních systémů a případně k vytváření systémů nových.

Multikulturalismus a interkulturní vzdělávání

- **vědecká teorie**, která se zabývá různými aspekty sociokulturní rozmanitosti. Multikulturalismus zkoumá a srovnává odlišné náhledy na svět, rozdílná pojetí skutečnosti, rozmanité vzorce jednání, komunikační kódy, zabývá se kulturními rozdíly jako výsledkem specifické adaptace společností na různá prostředí.
- **společenský cíl**, multikulturalismus v tomto pojetí znamená vědomé úsilí o vytvoření pluralitní společnosti zahrnující množství odlišných sociokulturních skupin. Jejich soužití má být založeno na principech rovnosti, tolerance, respektu, dialogu a konstruktivní spolupráce. Důležitou složkou a nástrojem tohoto pojetí multikulturalismu, shodného i s duchem této publikace, je multikulturní (interkulturní) vzdělávání.

V odborné literatuře panuje značná terminologická nejednotnost označování interkulturně vzdělávacích procesů. Víceméně volně se zaměřují termíny multikulturní/interkulturní výchova, multikulturní/interkulturní vzdělávání. Velmi podobné obsahy, metody a procesy někdy dostávají nálepkou globální výchova nebo výchova k světoobčanství. Ačkoliv jsou uvedené termíny víceméně zaměnitelné, zde preferujeme termín interkulturní vzdělávání z následujících důvodů:

- Globální výchova zdůrazňuje ekologické aspekty současných světových trendů, výchova k světoobčanství se zaměřuje spíše na právní a sociální aspekty života v pluralitní občanské společnosti.
- Termín výchova zdůrazňuje formování postojů a pěstování hodnot. Vzdělávání je pojem komplexnější. Vzdělávání usiluje o vybavení účastníků edukačního procesu celým systémem kompetencí: neformuje pouze postoje, ale vybavuje znalostmi, postoji a dovednostmi.
- Multikulturní znamená pouze existenci několika kultur vedle sebe, ale neimplikuje vzájemné styky, kulturní výměny, spolupráci a dialog. Multikulturní může být každá společnost, v níž koexistují alespoň dvě sociokulturní skupiny, ale zároveň v ní může docházet k segregaci nebo diskriminaci. Oproti tomu termín interkulturní (lat. inter = mezi) zahrnuje vzájemnost, výměnu, dialog odlišných sociokulturních skupin. V interkulturní společnosti dochází k mezikulturnímu dialogu, spolupráci, ke vzájemnému obohacování jedněch druhými – odlišnými.

Multikulturalismus a interkulturní vzdělávání

Multikulturní výchova (interkulturní vzdělávání)

je obecně definována takto:

Multikulturní výchova je příprava na sociální, politickou a ekonomickou realitu, kterou žáci prožívají v kulturně odlišných stycích s lidmi.

Eyclopedia of Educational Research, New York 1982.

Termín multikulturní výchova vyjadřuje snahy prostřednictvím vzdělávacích programů vytvářet způsobilost lidí chápat a respektovat jiné kultury než svou vlastní.

Pedagogický slovník, Praha 1998.

Interkulturní vzdělávání umožňuje jedinci rozvíjet chápání a přijímání různorodosti jako pozitivního jevu a hodnotit rozdíly mezi lidmi z různých kultur jako přínosné. Odlišnost by neměla být chápána jako potenciální zdroj konfliktu, ale jako příležitost k vlastnímu obohacení. Interkulturní výchova a vzdělávání přispívají k vytvoření respektujících vztahů mezi různými kulturami, aby bylo možno vyhnout se negativním událostem, ke kterým dochází v multikulturních společnostech, nikoliv pouze v majoritní skupině – jako např. odmítání menšinové skupiny (rasismus, xenofobie) – ale také mezi menšinami, jako je asimilace, akulturace, ztráta kulturních hodnot, ztráta individuální identity, opovrhování vlastní kulturou, násilná integrace a adaptace.

Interkulturní vzdělávání rozvíjí konkrétní náměty a integruje je do globálnějších představ. Proto nabízíme interdisciplinární aktivity, orientované na výchovu dětí jako globálních občanů, které jim umožňují analyzovat a vyhodnocovat nové situace, do kterých jsou zapojeny. V multikulturním světě jsou zvyky a způsoby chování různých kulturních skupin, které žijí pohromadě, poznamenávány konflikty a rozpory, ale zároveň je v něm plno možností pro vzájemné obohacování.

Interkulturní vzdělávání vede studenty k respektování neustále rostoucí kulturní rozmanitosti a otevírá cestu různým způsobům života, myšlení a chápání světa. Studenti se pomocí vlastních vyjadřovacích prostředků učí komunikovat a spolupracovat s příslušníky odlišných sociokulturních skupin a jsou vedeni k tomu, aby si stále více uvědomovali méně nápadné aspekty různých kultur. Kritická analýza a pochopení odlišností by měly utvářet motivaci ke vzdělávání a interkulturním výměnám jako důsledek pocitu solidarity a schopnosti reflektovat sociální a ekonomické nerovnosti.

Cíle interkulturního vzdělávání

O becným cílem interkulturního vzdělávání (IKV) je podpora a upevňování vzájemných vztahů mezi sociokulturními skupinami, především mezi majoritou a minoritami.

Tento cíl klade na příslušníky všech sociokulturních skupin (nikoli pouze majoritní) následující nároky:

- uvědomit si, že rozmanitost a různost je založena na bezpodmínečné rovnosti
- snažit se poznat odlišné kulturní identity a respektovat je jako rovnocenné
- naučit se řešit konflikty pokojnou cestou

Pedagogovi, který chce realizovat obsahy, metody a principy IKV ve výuce na střední škole či středním odborném učilišti, pravděpodobně nejlépe poslouží tato definice:

Cílem IKV je připravovat studenty na život v kulturně pluralitní společnosti tak, že je vybaví potřebnými interkulturními **kompetencemi**.

Tyto **kompetence** jsou:

1. znalosti o různých etnických a kulturních skupinách žijících v české a evropské společnosti
2. dovednosti orientovat se v kulturně pluralitním světě a využívat interkulturní kontakty a dialog k obohacení sebe i druhých
3. postoje tolerance, respektu a otevřenosti k odlišným skupinám a životním formám, včetně vědomí potřebnosti osobní angažovanosti

Cíle interkulturního vzdělávání

1. Znalosti a porozumění

Studenti

- rozumějí historickému zakotvení vlastní sociokulturní skupiny
- rozumějí historickému zakotvení různých sociokulturních skupin žijících v regionu, v ČR, v Evropě a ve světě
- vědí, jak sociokulturní zázemí posiluje a omezuje identitu jedince
- jsou schopni rozpoznat, analyzovat a kriticky hodnotit různé aspekty a projevy odlišných sociokulturních vzorců
- znají fyzické, společenské a psychické potřeby, které jsou společné všem lidem
- znají způsoby, kterými se lidská společenství různých typů vztahují k těmto základním potřebám

2. Dovednosti a schopnosti

Studenti

- dokážou přispívat k nekonfliktnímu soužití různých sociokulturních skupin v prostředí občanské společnosti
- dokážou čelit projevům intolerance a diskriminace

3. Postoje

Studenti

- respektují různé aspekty a projevy odlišných sociokulturních vzorců
- považují za užitečné aktivně se zapojit do potírání projevů intolerance a diskriminace
- považují za samozřejmé podílet se na přiměřeném a spravedlivém řešení konfliktů vzniklých na základě sociokulturní odlišnosti

Etapy procesu interkulturního vzdělávání

Interkulturní vzdělávání je dlouhodobý proces, během něhož procházejí účastníci hlubokou osobnostní proměnou. Vzhledem k tomu, že etnocentrismus a xenofobie jsou do jisté míry vlastní všem kulturním společenstvím, není jednoduché tyto často hluboce zakořeněné postoje měnit. Proto by celý proces IKV měl postupovat v etapách:

1. Studenti si sebe sama představují zvnějšku

Studenti

- přehodnocují vnímání kladů a záporů v našem světě, naší realitě
- směřují k pochopení, že naše myšlení, životní styl, zvyky, tradice jsou pouze jedním z možných způsobů reakce na svět
- uvědomují si, že existují i jiné způsoby vnímání světa, které nejsou lepší ani horší, jen jiné
- vysvětlují „samozřejmosti“ našeho vnímání světa někomu, kdo k „nám“ nepatří. Toto vysvětlování napomáhá narušit skálopevnou jistotu o přirozeném charakteru „samozřejmého“ či „normálního“

2. Studenti se učí rozumět světu a době, ve kterém žijeme

Studenti jsou vedeni k pochopení, že

- právě rozmanitost a rozdílnost zajišťuje dynamiku vývoje, vývoj je důsledkem střetávání a prolínání různých náhledů na svět. Nejrychleji se rozvíjejí ty společnosti, které jsou v kontaktu s odlišnými kulturami. Izolace kultury znamená její stagnaci
- kultury se navzájem potřebují. Každá kultura má co nabídnout; disponuje zajímavými, inspirativními a efektivními způsoby zvládnutí světa. Kombinace těchto způsobů může usnadňovat lidskou existenci všech kultur
- Evropa není celá planeta, ale jen malý výběžek Asie. Většina obyvatel planety pohlíží na svět a život jinak než Evropané
- 20. a 21. století jsou jen nepatrný zlomek dějin člověka, lidé po celé věky žili jinak, než žijeme dnes. Způsob jejich chápání světa jim však stejně jako nám umožňoval materiální i duchovní existenci

Etapy procesu interkulturního vzdělávání

3. Studenti se seznamují s odlišnou realitou – – jinými náhledy na svět, způsoby myšlení, jednání

Studenti

- analyzují způsoby získávání informací o jiných kulturách
- posuzují, nakolik reálné jsou obrazy, které si tvoříme o odlišných společnostech, a nakolik jsou determinovány našimi dřívějšími domněnkami o nich
- zkoumají, jak informují média o jiných sociokulturních skupinách a jakým způsobem ovlivňují naše myšlení
- směřují k uvědomění, že neexistují „nadřazené“ a „podřazené“ kultury, že každá kultura představuje specifickou a účinnou reakci na různá prostředí a okolnosti
- hledají a analyzují příčiny, proč jsou jiné kultury tak často chápány negativně
- směřují k poznání, že v každé kultuře existují pozitivní aspekty, které nás můžou obohatit, a negativní aspekty, které můžeme kritizovat. Záleží na tom, co si vybereme

4. Studenti se učí chápat kulturní rozmanitost jako pozitivní jev

Studenti

- jsou vedeni k pochopení, že kontakty a vztahy mezi odlišnými kulturami jsou obohacující nejen pro jednotlivce, ale pro celou společnost. Poznávání jiné kultury může být zdrojem zábavy a potěšení
- směřují k poznání, že kultura má zároveň potenciál předávat pozitivní aspekty jiným a zároveň od nich pozitivní aspekty přebírat
- hledají způsoby, jak se můžeme vyvarovat unáhlených soudů o „cizích, podivných“ kulturách a životních stylech
- hledají způsoby, jak můžeme čelit pocitům nebezpečí při setkání s „jiným“
- učí se strategiím, jak co nejlépe využít možnosti, které se naskýtají při setkání s „jiným“, k obohacení vlastní identity

Metody interkulturního vzdělávání

V interkulturním vzdělávání je kladen důraz na interakci mezi učitelem a studenty a mezi studenty navzájem. Student není pouze pasivním objektem výuky, nádrží, do které vléváme údaje, abychom pak vyžadovali jejich co nejpřesnější zopakování. Student je zdrojem nápadů a informací, aktérem, jenž ovlivňuje, modifikuje, obohacuje a v některých případech sám vede výuku. Vzdělávací proces, který má ambici prosazovat hodnoty tolerance, respektu a solidarity, se mine účinkem, pokud bude prosazován autoritativními metodami. Interkulturní výchova se neobejde bez rozvíjení a principiálního dodržování strategií zdvořilosti, efektivní komunikace, smysluplné diskuse, konstruktivní spolupráce a kritického myšlení.

V aktivitách této příručky, aniž bychom je vždy přímo jmenovali, používáme řadu postupů, metod a forem interaktivního vyučování. Málokterá metoda, forma či princip se v praxi vyskytuje ve zcela čisté podobě, většina aktivit kombinuje větší množství přístupů. Zde, bez nároků na úplný výčet interaktivních metod, uvádíme pouze nejčastěji využívané:

1. Diskuse

Diskusní metody jsou vhodné k vyjasňování vlastních postojů, formulaci názorů, rozvíjení dovednosti racionální argumentace a schopnosti naslouchat. Diskuse prostupuje všemi formami interkulturního vzdělávání, zde také často slouží jako prostředek reflexe předešlých aktivit, je prostorem pro vyjádření studentů a zároveň způsobem, jak shrnout či zhodnotit vše, co bylo řečeno během předchozích částí výuky. Téma diskuse musí být zajímavé, vhodně formulované, adekvátní znalostem a schopnostem studentů. Aby mohl učitel účinně diskusi vést, měl by si sám uspořádat své znalosti a získat základní informace týkající se diskusního tématu, připravit se na možné reakce studentů, formulovat argumenty pro a proti navrhovaným řešením problému a napsat si sadu dotazů, kterými lze diskusi rozprodit. Před započítím diskuse je vhodné domluvit se se studenty na obecných pravidlech konstruktivní diskuse, jejichž znění nabízíme na konci této kapitoly.

Metody interkulturního vzdělávání

2. Brainstorming

Metoda brainstormingu spočívá v rychlém shromáždění a zapsání nápadů, námětů, informací. Cílem je vyprodukovat co nejvíce myšlenek nebo projednat nějaké téma ze všech možných úhlů v minimálním čase. V počáteční fázi brainstormingu je důležité podporovat u studentů produkci jakýchkoliv nápadů bez hodnocení, teprve v další fázi se nápady a informace třídí, opravují, hodnotí či vylučují. Podobně jako u diskuse je třeba dbát, aby téma bylo dostatečně jasně formulováno. Brainstorming je užitečný v počátečních fázích jednotlivých lekcí, když učitel potřebuje rychle zjistit, jaké informace již studenti o tématu vědí, případně jaké zaujmají postoje. Shromážděné údaje se pak stávají východiskem další činnosti, ať už to bude výklad, diskuse či jiná metoda vyučování.

3. Skupinové vyučování

Skupinové vyučování je forma práce ve skupinách menších než třída, která vyžaduje týmové úsilí, kooperaci, vzájemnou pomoc studentů a kolektivní řešení problému. Studenti společnou prací všech členů skupiny plní určitý úkol – řeší daný problém.

Sociální klima skupiny dává lepší možnosti pro uplatnění jednotlivců. Snižují se zábrany, téma, ostych před velkou skupinou, vědomí přílišné odpovědnosti za projev před větším počtem studentů. Malá skupina je prostředím mnohem přirozenějším a bližším životním situacím než školní třída. Práce ve skupinách umožňuje probrat téma z různých pohledů, když každá skupina dostane odlišné zadání a má za úkol v krátkosti prezentovat výsledky své práce ostatním. Velikost skupiny by neměla přesáhnout 6 členů a učitel musí dbát na to, aby skupiny byly heterogenní (vhodné použít metody náhodného dělení).

4. Simulační hry a dramatizace

Tyto metody podněcují k hravé činnosti, rozvíjejí efektivním způsobem myšlení studenta, jeho tvořivost, volní aktivitu a také estetický a mravní cit.

Dramatizace umožňuje studentům zahrát si roli, kterou vyžaduje cíl výuky. Ztotožněním se s novou rolí získává student schopnost empatie, kterou oživuje dřívější zkušenosti, a může je tak srovnávat s nově získanými zkušenostmi v nové roli. Přehráváním rolí studenti nacvičují situace, do kterých se pravděpodobně budou dostávat v multikulturní realitě. Učitel by měl mít na paměti, že smyslem není dokonalé „herecké“ ztvárnění situace, ale vyjadřované postoje, názory a strategie jednání.

Metody interkulturního vzdělávání

5. Kritické myšlení

Kritické myšlení nepředstavuje specifickou metodu práce, jde spíš o ideální kompetenci, kterou chceme u studentů vypěstovat. Na rozvoj kritického myšlení jsou v této příručce zaměřeny především aktivity kritické analýzy textů. Studenti by měli být schopni pozorně číst texty, roztřídit jednotlivé informace, rozlišit, co jsou fakta, co názory, co interpretace, označit, které informace již znají, a naopak které jsou pro ně nové či překvapivé, které údaje považují za nepravděpodobné, se kterými názory souhlasí a se kterými nikoliv, a na základě takto roztříděných fragmentů si vytvořit kritický názor na celý text. Aby učitel mohl úspěšně vést studenty ke kritické analýze textů, měl by tyto texty předem dobře znát a v ideálním případě si připravit sadu otázek, kterými bude analýzu motivovat, vést a posunovat žádoucím směrem.

6. Projektové vyučování

Projektové vyučování je dlouhodobá metoda, při které student, skupina studentů nebo třídní kolektiv pracuje na řešení určitého problému či zpracovává zadané téma. Během práce na projektu se studenti učí organizovat složité studijní a pracovní činy. Projektové vyučování může v kontextu této příručky tvořit jakousi alternativu nebo doplněk navržených aktivit nebo jejich částí. Projekt může usnadnit práci učitele, pokud například zadá skupině studentů, aby zjistila všechny dostupné informace o některé minoritě v ČR a připravila prezentaci výsledků své práce. Je ovšem vhodné, aby učitel navrhnul studentům konkrétnější plán a strukturu projektu, aby sledoval vývoj prací a dílčí výsledky se studenty konzultoval.

Obecné zásady interaktivní výuky

Podporujte **tvůrčí atmosféru ve třídě**.

Podněcujte vytvoření **atmosféry důvěry** a spolupráce.

Začínajte s tím, co je všem **důvěrně známo**, s čím mají studenti vlastní zkušenost.

Formulujte **aktuální a přitažlivá témata**, uvádějte příklady z bezprostředního okolí.

Zadávejte **stručně, jasně a konkrétně zformulované úkoly**.

Dbejte, aby měl každý student **prostor k sebevyjádření**, každému věnujte pozornost.

Pracujte s **konfliktem** – neutíkejte od něj, nuťte účastníky k vyjasňování stanovisek, zdůrazňujte styčné body odlišných názorů, podněcujte hledání všestranně přijatelného konsensu.

Věnujte dostatek času **hodnocení aktivit**.

Společné hodnocení se studenty

Nuťte studenty k vyjadřování pocitů a myšlenek, které během aktivit měli.

Co se dozvěděli o sobě samých, o ostatních, o fungování mezilidských vztahů.

Ptejte se studentů, které názory a postoje během aktivit změnili a proč.

Individuální učitelovo hodnocení

Proberte si, jak aktivita probíhala, kde se odchýlila od předpokládaného průběhu a proč. Co překvapivého do ní vnesli studenti, náhoda, okolnosti.

Zodpovězte si na otázku, do jaké míry byly naplněny definované cíle.

Zásady úspěšné diskuse

Pozorně poslouchej a respektuj právo všech na to, aby se vyjádřili.

Neskákej ostatním do řeči.

O slovo se hlas tehdy, když máš co říct.

Snaž se, aby to, co říkáš, navazovalo na obsah předchozí promluvy.

Na začátku promluvy je užitečné shrnout, co bylo řečeno dřív.

Když dostaneš slovo, mluv stručně, srozumitelně a k věci.

Snaž se rozlišovat mezi fakty a svými názory či přáními.

Nerozčiluj se, hněv ti může jenom uškodit. Zůstaň klidný a soustředěný.

Nikoho neurážej, polemizuješ s názory ostatních, nikoli s jejich osobou.

Pamatuj, že smyslem diskuse je domluvit se – dosáhnout řešení.